

Vis A Vis

MEDEDELINGEN VAN DE STICHTING FAMILIE VIS VAN ZAANDIJK

Dirk Vis met zijn moeder ca. 1910

Dirk Vis in 2000

55

INHOUD

472. De reünie op 1 juni 2013
 473. Zit er muziek in Vis a Saandijk door Jaap Kerkhoven
 483. Familie Ingenegeren deel II:
 Van tabak, thee, kina, en beton door Peter Ingenegeren
 487. Mutaties genealogische staat.

De reünie in de voormalige rijstpellerij Batavia op 1 juni 2013.

Dit nummer komt vlak na de reünie in Wormer op 1 juni 2013 waarbij wij het veertig jarig jubileum van onze stichting te vieren. Dit keer is de voormalige rijstpellerij Batavia aan de Veerdijk onze plaats van samenkomst.

Gelijktijdig vieren we dat Jaap Kuyt veertig jaar bestuurslid is van de stichting, waarvan een groot aantal jaren als penningmeester. Maar nog belangrijker is en was zijn taak achter de schermen. Jaap beheert het omvangrijke archief van de twee initiatiefnemers van onze familiestichting, Dirk en Jaap Vis en besteedt vele uren van zijn vrije tijd

aan de inventarisatie. Zonder mensen als Jaap is het in stand houden van een familiestichting nauwelijks mogelijk en daarvoor zijn we hem zeer dankbaar.

Op initiatief van Jaap Kuyt is Jaap Kerkhoven gevraagd om iets meer te vertellen over Dirk Vis (1906-2002), die 400 bladzijden over onze familie schreef, maar zichzelf met slechts twee regels bedeede. Jaap Kerkhoven is voormalig conservator van het Zuiderzeemuseum en was in

die hoedanigheid nauw betrokken bij de realisatie en inrichting van het herbouwde Zaanse huis in Enkhuizen, waar Jan Marinus Vis en zijn gezin hebben gewoond. (Zie *Vis a Vis* 49).

Peter Ingenegeren schrijft over de wederwaardigheden van zijn familie in voormalig Nederlands Indië.

Laurens Vis Jzn.

Zit er muziek in *Vis a Saandyk*?

Inleiding

Stel u eens voor. In uw familie is nog steeds een oud woonhuis. Het heeft een heerlijke tuin die afloopt naar de Zaan. Zelfs de oudste familieleden weten niet beter dan dat hier altijd al elke paar jaar een samenkomst is geweest met drie of misschien wel vier generaties. Zo'n huis is dan als vanzelfsprekend een sterk samenbindende factor in de familie. Ik weet wel zo'n huis voor u. Dat is het gastvrije huis aan de Zaan van oom Ko. Ter verduidelijking Oom Ko, of te wel neef Kogerres, is Jacob Vis Gz, geboren 1854. Over het huis zelf ken ik verder geen bijzonderheden maar wel over een specifiek onderdeel van de inboedel: de oude kostuums. Er was een jak van lichtblauw satijn met daarop kleurige bloemen. Dan een eveneens 18de eeuwse jas van turkoois blauw satijn met daarop ranken en chrysanten. Verder een blauw met roze kap, een beige jak, enzovoort. Oom Ko had veel aandacht voor de familiestukken. Hij liet een deel ervan na aan het Rijksmuseum en een ander deel aan de Zaanse Oudheidkamer, waarvan hij jarenlang bestuurslid was. Een 26 jaar jonger nichtje had ook veel belangstelling voor de oude kledingstukken, en oom en nichtje lieten ze vast wel eens door hun handen gaan. Dit nichtje is Geertuida Vis, in Zaandijk geboren in 1880. Zij bracht haar prille jeugd hier nog door. Ze is als zoveel Vissen naar buiten de Zaanstreek verhuisd. Ze overleed in Arnhem, 83 jaar oud. Maar tot ver in het volwassen leven bleef via dit huis de band met Zaandijk voor haar bestaan, tot aan de dood van oom Ko in 1928. Zij kende dus de sprekende combinatie van een ouder familielid, een huis en een inboedel met familiestukken. Ze heeft haar verre neefje Dirk Vis daar over verteld.

Dit huis is kennelijk in 1928 of iets daarna uit de familie verdwenen. Het was niet het eerste huis, eerder het laat-

ste. De Vissen zijn immers weg uit de Zaanstreek. De verkoop van zo'n huis riep natuurlijk weemoed op. Dat was al zo in 1867. Iemand van de oudere generatie, zelf inmiddels in Bloemendaal, schrijft dan dat de verkoop van een huis in Zaandijk hem heeft aangegrepen.¹

In 1984 woonde van de naamdragers alleen Dirks medeauteur Jacob Vis Cz. nog in Zaandijk. Dirk merkt in dat verband op: "Alle andere familieleden of hun ouders of grootouders hebben Zaandijk reeds lang geleden verlaten".²

Wat er nu nog over is: het pand in het Zuiderzeemuseum. Maar dat is een echt museumstuk geworden want er woont niemand en om vijf uur gaat de deur op slot. En zo is er in uw familie niet langer een gastvrij huis aan de Zaan. Maar er is wel een familieboek, *Vis a Saandyk*. Dat wij hier vandaag zijn is tot op zekere hoogte een gevolg van het bestaan van dit boek. Want de plannen om dit werk uit te geven waren in 1970 aanleiding tot het organiseren van een bijeenkomst. Na herhaling kreeg dat naam en karakter van een reünie. De derde reünie was op 23 augustus 1974. Toen werd ook *Vis a Saandyk* ten doop gehouden. Deze zomer bestaat het dus 40 jaar. Het idee is vandaag wat meer precies naar dit boek te kijken. Ik wil in deze causerie vooral achterhalen wat voor beeld Dirk Vis oproept van de familie Vis. Daarin zit natuurlijk meteen ook een tweede vraag verstoppt: wat zegt dit beeld ons nog? Kan het iets van de samenbindende functie overnemen van het gedroomde stamhuis? Het is vanzelfsprekend niet aan mij om die vraag te beantwoorden, want u bent de familie en het is uw erfgoed. Maar een paar dingen ordenen kan ook een buitenstaander. Ik zei inmiddels al een paar keer "Dirk", want voor een gehoor van Vissen is het misschien prettiger als ik hem zo nu en dan zo aanduid dan telkens opnieuw met voor- en

¹ *Vis a Saandyk* (verder: *VaS*) 155

² *Mededelingen van de Stichting Familie Vis van Zaandijk* (verder: *Mededelingen*) 11 (maart 1984) 89

Aaltje van Bergen

Jacob Vis

achternaam. U zult daar vast geen misplaatste familiariteit in zien. Ik heb Dirk Vis immers nooit ontmoet.

Dirk Vis

Laat u mij allereerst iets zeggen over de persoon van Dirk Vis, op het risico af dat u er meer over weet dan ik. Zelf vertelt hij over het huis van zijn oeroude grootmoeder Vis. Dat was Catharina Johanna Vis, geboren in Zaandijk (1857) en daar ook overleden (1943). In de eerste achterkamer hingen de portretten van haar overgrootouders: Jacob Vis, een naar het de kleine Dirk voorkwam ouderwetse en stijve man, en Aaltje van Bergen - onbereikbaar hoog.³

In de verste achterkamer stond een spinet en links en rechts hing een portret. Een ervan toonde 'Oom Pieterneef', en dat was burgemeester Pieter Gerritsz. Vis op 65-jarige leeftijd in 1789.⁴

Dirk noemt zijn superieure uitdrukking (high-brow) en zegt dat de burgemeester hem uit de hoogte maar toch altijd duidelijk had aangesproken. Hij had dus een goede verstandhouding tot deze man die 112 jaar voor zijn eigen geboorte was overleden. De benaming 'Oom Pieterneef' laat trouwens zien dat die portretten leefden, er werd aandacht aan besteed, kennis er over werd overgedragen. Althans door sommige familieleden. Hij vertelt er nog meer over. De gouden lijsten waren gekroond met wa-

penschilden met vreemd gevormde vissen. De kleuren van de portretten waren verdoft. Het jongetje achter het spinet droomde weg bij het geringschattende lachje uit weer een ander achttiende eeuws portret, dat van Gerrit Jansz. Vis.⁵

Die portretten fluisterden een nevelig verhaal uit een ver verleden dat zich vermengde met de geur van een vochtig oud huis en met de nasale klank van het halfvergane muziekinstrument.⁶

We zien nog meer dan bij het huis van oom Ko, het huis met de 18de eeuwse kleding, hoe geur, geluid, suggestief beeld tezamen hun werk deden. Het wegvallen van de oorspronkelijke woonomgeving betekent een aderlating voor het familiegevoel. Maar voor Dirk was er als jongeman nog zoveel over. Hij noemt twee tantes met een levendige herinnering aan drie generaties die leefden in de jaren 1860. Hij typeert Martha Maria als "centrale persoonlijkheid tot wie elk zich wendde zo vaak daartoe aanleiding was". Catharina Johanna was als een "sprekende familiechroniek". Martha overleed in 1932 (in Apeldoorn) en Catharina in 1944 (in Zaandijk). Nadien zorgde Dirk zelf voor een geschreven versie van die sprekende chroniek. De tijd tussen hun overlijden en het uitkomen van het familieboek in 1974 laat wel zien hoe lang hij met de stof is bezig geweest, en inderdaad, hij dankt archiveris-

³ VaS 155

⁴ VaS 86

⁵ VaS 70

⁶ VaS 72

Truus Vis geschilderd door Dirk Vis

sen voor hun decennialange inzet. In het woord vooraf schrijft hij bijna een halve eeuw het Rijksarchief in Haarlem bezocht te hebben. Hij droeg zijn boek op aan de beide tantes.⁷

Met de eigen herinneringen van Dirk erbij is via mondelinge overlevering een verhaal van twee eeuwen verwerkt in *Vis a Saandyk*.

Bij elke zelfbewuste familie horen portretten. Dirk zegt zelf dat familiegeschiedenis een kwestie van vatbaarheid is. “Mijn broer [...] zag de portretten niet die bij grootmoeder hingen. Hij luisterde ook niet naar de verhalen”.⁸

Hij bespreekt sommige van de portretten. Dat van stamvader Jacob Vis is zorgvuldig van tekening en fijn genuanceerd van kleur. Bij dat van Aaltje van Bergen weet hij niet of de kunstenaar schuldig is aan de grove trekken of dat moedertje natuur het liet afweten.⁹

Hij was er ook vertrouwd mee, want ze hingen als een portrettengalerij aan de muur van zijn woonkamer in Bergen. Hij liet zich er in 1989 met zijn vrouw en Jaap Kuijt fotograferen.¹⁰

Kijken kon Dirk. Bij een foto van Eelco Martinus Vis uit ca. 1885 merkt hij op: “Zijn keurige coiffure, de hoogst moderne lorgnet, de tailor-made geklede jas met zijden revers, het dito plastron tekenen de gentleman die zich overal kan presenteren”.¹¹

Hij vergeleek ook het voorkomen van levende familieleden met portretten. Zo leek de genoemde oom Ko frappant op die burgemeester Pieter Gerritsz. Vis met zijn superieure uitdrukking.

Zelf zegt Dirk in 1988: “Portretten zijn heel belangrijk geweest in mijn leven. Ik lees de gezichten van mensen, ik leef er door. [...] Ik heb dan ook honderden portretten gemaakt”.¹²

We zijn hier niet bezig met een biografische schets van Dirk Vis. Maar het heeft er veel van weg dat die vroege preoccupatie met familieportretten later heeft geleid tot een kunsthistorische ontdekking. In een reproductie van een portret van Frans Hals waarop een onbekende schilder herkende hij plotsklaps en met volstrekte subjectieve zekerheid niemand anders dan Rembrandt. Met een ZWO-stipendium reisde hij naar New York om het doek te bekijken en hij schreef er een boek over. De identificatie van Rembrandt werd vervolgens de basis van een zoektocht naar de identiteit van de vrouw op het pendant-schilderij. Want wie was die vrouw? Ze lijkt niet op Saskia en ook niet op Hendrickje. Met archiefvondsten over deze derde vrouw Geertje Dircx heeft Dirk Vis de biografie van Rembrandt ingrijpend beïnvloed. Het heeft zijn persoon er niet sympathieker op gemaakt. In 1965 publiceerde Dirk Vis *Rembrandt en Geertje Dircx*. Hij zag dit als hoogtepunt in zijn wetenschappelijke activiteiten. De kunsthistorici lijken er niet veel waardering voor te hebben maar het archiefwerk is onomstreden. Het wordt met ere vermeld in een recent historisch biografisch lexicon. Nu hoeven we vandaag over de juistheid van de Rembrandt-identificatie niet tot een oordeel te komen. Voor ons illustreert het vooral de intensiteit waarmee Dirk ook de familieportretten in zich opnam.

Dirk Vis deed HBS-B en studeerde rechten in. Als maakte hij portretten van Amsterdamse hoogleraren. Begin jaren '30, in een tijd van talloze faillissementen, werkte hij korte tijd als advocaat. Al snel koos hij voor het schildersvak. Zelf zegt hij: “Na mijn rechtenstudie werd ik advocaat. Ik hield me enkel bezig met geldzaken en dat interesseerde me eigenlijk niet. Ik wilde veel liever kunstschilder worden. Dat heb ik ook gedaan”.¹³

Zijn vrouw (lerares aardrijkskunde) heeft naar zeggen van hun zoon Jan er op aan gedrongen die stap te nemen. Het schilderen gaf hij in en na de oorlog niet op. Na de oorlog is er de vermelding van tekenwerk in de vluchtelingenkampen in Duitsland. Hij schilderde landschappen, wederom: portretten, en stillevenen in een

⁷ *VaS* 178 (foto p. 179); 225, foto p. 267

⁸ *Mededelingen* 17 (februari 1989) 139

⁹ *VaS* 155; foto's 139 en 156

¹⁰ *Mededelingen* nr 17, febr. 1989, 137-38

¹¹ *VaS* 274, afb. 270

¹² *Mededelingen* 17 (februari 1989) 139

¹³ *Ibidem*

expressionistische stijl. Een voorbeeld uit 1946 maakt duidelijk dat het hier gaat om modernisme, maar niet dat van een jongere generatie van avantgardisten van na 1945. Dirk hield zich daarnaast bezig met kunstmanagement. Vanaf 1952 was hij directeur van het Instituut voor Kunstnijverheidsonderwijs (vanaf 1967 de Gerrit Rietveld Academie) in Amsterdam. Twee belangrijke gebeurtenissen tijdens zijn directoraat zijn nieuwbouw van de school (1967) en inpassing in de structuur van het (1968). In 1969 kwam een eind aan deze functie.

Actieve kunstbeoefening, kunsthistorie en kunstmanagement - bij het overlijden van zijn vader sprak zoon Jan van een "meervoudige begaafdheid" en daarmee is niets te veel gezegd. Er zijn ook nog regionaal-historische studies. Ik noem alleen maar uit 1948 het omvangrijke boek *De Zaanstreek. Een beschrijving van het Zaanse volksleven in zijn historische ontwikkeling*. Er is ook nog in zijn laatste jaren de studie over de rivierenloop in het gebied. Ik noem deze beide studies hier alleen maar om mijn geweten te bevrijden want nogmaals, dit is geen biografie van Dirk Vis.

Bedrijfsopvolging en de familie Vis

Wel wil ik uw aandacht vragen voor een door hem geschreven bedrijfsgeschiedenis. In 1945 publiceerde hij *Drie eeuwen verf*. Het werk daaraan moet verricht zijn tussen 1941 (of 1942) en 1943. Het getuigt van een goede greep op lastig archiefmateriaal en van vermogen tot een strakke compositie. Dit is geen product van verknochtheid aan de eigen familie. De auteur vermeldt zelfs (heel bescheiden in een voetnoot) expliciet geen familie te zijn, overigens een vaststelling die inmiddels achterhaald lijkt.¹⁴

Ik ga met enige uitvoerigheid in op deze bedrijfsgeschiedenis omdat daarin de opvolging van jongere generaties een belangrijk thema is. Die bedrijfsopvolging is ook belangrijk binnen de familie Vis, ik bedoel hier dus: uw familie.

Drie eeuwen verf is geschreven als gedenkboek voor het bedrijf Heijme Vis N.V. en werd gebruikt als relatiegeschenk. Er wordt door een economisch historicus wel eens gezegd dat dit soort boeken saai is door het altijd weer voor ogen stellen van succes. Het zal wel. Hun grootste euvel lijkt me eerder dat ze meestal niet door een van de vakbroeders zijn samengesteld. Dirk Vis schreef op het eind naar een zo neutraal mogelijke beschrijving van de gebeurtenissen te hebben gestreefd, maar hij meent ook: wie zich verdiept in de geschiedenis van een drie eeuwen oude zaak, kan niet ontkomen aan een gevoel van sympa-

burgemeester Pieter Gerritsz. Vis

thie voor dat bedrijf. Die sympathie blijkt ook uit formuleringen als "soliede beleid, langzaam avancerend", en (al in 1790) "de oude traditie" van het familiebedrijf.¹⁵

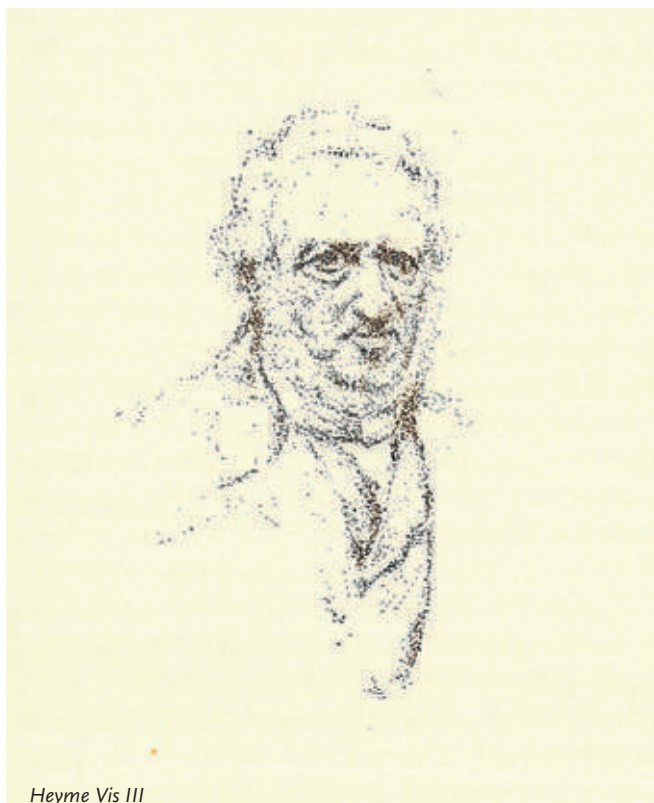
Hij haalt hier los van de promotie van het bedrijf stellig een belangrijk punt naar voren. Want Dirk telt maar liefst negen generaties van één familie die in dit bedrijf gewerkt hebben. Dat is bepaald opmerkelijk. Immers, bedrijfs- en familiebelangen zijn een combinatie vol voetangels. Er moet opvolging zijn, maar de belangen van de andere familieleden moeten ook worden behartigd. Bij deling van een erfenis kan het kapitaal van een firma versnipperd raken. Krijgt de opvolger in de bedrijfsvoering een gelijk deel dan zwoegt hij voor zijn verwanten. In *Drie eeuwen verf* zien we meermalen hoe de familie daarin zijn weg vindt.

Vroeg inwijden in de zaken van pa: dat is het begin. Dit betekent ook vroeg verantwoordelijkheid dragen. Dat gold bij Heijme Vis, bij de familie Vis en eigenlijk overal in de Zaanstreek. Zo kwam Adriaan Honig op zestienjarige leeftijd bij zijn vader op kantoor en vergezelde hem naar de Amsterdamse korenbeurs. Daardoor kon hij in 1870 op negentienjarige leeftijd voor zichzelf beginnen.¹⁶ Die Amsterdamse korenbeurs is hier meer dan louter een detail. De kracht van Zaanse ondernemers was hun brede oriëntatie. Jonge zonen Vis reisden eeuwenlang naar het buitenland, vooral naar Hamburg, om de handel te leren kennen en eigen relaties aan te knopen, en alles trekt hun

¹⁴ *Drie eeuwen verf* noot 74. Ook in *V&S* dit onderscheid: p. 35

¹⁵ *Drie eeuwen verf* 90, 102

¹⁶ A.J. Honig, "Van oliemolens tot kunstsharsfabriek" in *Met Stoom* No. 22 (Zaandam, 1996) 14

Heyme Vis III

belangstelling. Dit zelfbeeld van Zaanse ondernemers – meer koopman dan fabrikant – is niet zonder betekenis als we hun veerkracht willen begrijpen. Een koopman ziet kansen die een ander ontgaan die opgaat in het productieproces en de interne organisatie. Economisch historicus Doreen Arnoldus ziet een sterke gerichtheid op de Amsterdamse koopmansbeurs als een constante bij de Zaanse olieslagers. Die combinatie sprak voor Dirk Vis vanzelf. Zo schrijft hij over de vier zoons van Hajo Vis en Johanna de Jong: zij “waren allen ernstig bezielde met de wil tot slagen, uiteraard op het terrein van de handel, zo mogelijk op dat van de industrie”.¹⁷

In 1783 is er in de familie Heijme Vis een zoon van wie op 18-jarige leeftijd vaststaat dat hij het bedrijf samen met zijn broer overneemt. Dit wordt dan zorgvuldig geregeld in het testament van de ouders.¹⁸

In 1814 is er ook zo'n jongen. Die gaat op 16-jarige leeftijd met vader naar de beurs, drie keer per week. Op 22-jarige leeftijd overlijdt de vader en moet hij zijn taak overnemen. Hij blijkt daar al gauw ten volle voor berekend. De deling van de nalatenschap moet daar dan wel bij aansluiten. In dit geval is daar nauwgezet zorg voor gedragen. Verfoorraden en halve aandelen in bedrijfsmolens gaan weliswaar naar dochters. Maar de moeder treedt op als hoofd van de familie en het streven is er op gericht de molens zo snel mogelijk weer in haar handen

¹⁷ *VaS* 189

¹⁸ *Drie eeuwen verf* 102-104

Dirk Vis (door Dirk Vis)

als hoofd van het gezin te brengen. Dit gebeurt binnen vier jaar. Als zij zelf elf jaar daarna overlijdt, zien we die eerdere ervaring weer aan het werk. Alle zes kinderen krijgen een gelijk deel maar slechts één zoon krijgt het recht moeders molenbezit tegen taxatieprijs te kopen. Dat levert natuurlijk wel een ongunstige bedrijfsbalans op. Maar een broer schiet later te hulp bij de aflossing.¹⁹

Uitgangspunt bij de hele gang van zaken is het belang van familieleden die de onderneming leiden. Juridische constructies beschermen hen tegen familieleden die alleen maar mede-eigenaar zijn.

In 1841 is er nog zo'n voorbeeld. In een testament wordt bepaald dat een “bediende” voor broers en zussen de firma zal voortzetten totdat een door de vader aangewezen en voor het werk opgeleide zoon 23 is. Op dat moment heeft die zoon de keuze: voortzetting ten behoeve van broers en zussen of alleen op te treden als firmant. Verder nog de opmerkelijke bepaling dat geschillen niet aan de rechter mogen worden voorgelegd maar onderworpen moeten worden aan de beslissing van drie scheidsmannen.²⁰

Dirk Vis gebruikt zijn inzichten uit *Drie eeuwen verf* een enkele maal in *Vis a Saandyk*. Graag nog uw geduld met een voorbeeld uit de Houtzagerij en houthandel firma Cornelis Vis & Zoon. Ook hier weer een zoon die als hij zestien jaar is, op het kantoor van vader komt te werken.

¹⁹ *Drie eeuwen verf* 105-107

²⁰ *Drie eeuwen verf* 113-114

Acht jaar later wordt hij medefirmant. De verhoudingen worden dan nauwgezet op papier gezet. Komt de vader of de zoon te overlijden, dan hebben zijn erfgenamen geen recht om deel te nemen in het vennootschap. De overblijvende vennoot mag de zaken voortzetten en alle bezittingen van de firma overnemen. De erfgenamen kunnen geen inzage in de boeken eisen maar moeten zich tevreden stellen met een overzicht van de overblijvende vennoot. Ook hier weer mogen geschillen niet worden voorgelegd aan de gewone rechter. Het verhaal is niet veel anders dan bij de firma Heijme Vis. Maar Dirk geeft hier in zijn beschrijving blijk van reserves die we in *Drie eeuwen verf* nergens tegenkomen. Hij noemt de bepalingen verregaand en benadrukt dat ze de grenzen van het recht overschrijden. Het gaat volgens hem ook niet om de belangen van de familie maar “om de oudste zoon en om de zaak waarmee hij zijn zoon als het ware vereenzelvigt”.²¹

Vanwaar nu dit verschil? Dirks belangstelling voor de bedrijfsopvolging was niet verdwenen. Nog in 1992 kwam hij over Heijme Vis terug op de vraag “Hoe was eeuwenlang voortbestaan mogelijk?”.²²

Het verschil ligt in de opzet van beide boeken. Het oudere *Drie eeuwen verf* is geen vingeroefening voor *Vis a Saandyk*. Dirk schrijft in *Drie eeuwen verf* dat dit geen familiechroniek is en alleen op het particuliere leven ingaat waar dat van invloed is op de zaak.²³

In *Vis a Saandyk* staat juist het familieleven centraal. Had Dirk Vis een formule voor zijn boek dan hield hij zich daar aan. Die strakke opbouw heeft hij ongetwijfeld overgehouden aan zijn rechtenstudie. Dat verschil in opzet is meer dan een willekeurige vorm. Het gaat om een welbewust gemaakte keuze. Samen laten de twee boeken de beide zijden van één medaille zien: bedrijfsbelangen en familiebelangen. Dit betekent niet dat in *Vis a Saandyk* bedrijfsbelangen genegeerd worden maar wel dat we er een inkijkje krijgen dat in het boek over Heijme Vis en de verfindustrie ontbreekt: namelijk, wat het verwerven van inkomsten in het familieleven betekende.

Al in *Drie eeuwen verf* valt op: het blijft mensenwerk. Ook een economisch succesvol bedrijf overleeft niet vanzelfsprekend een generatiewisseling. Natuurlijk helpt geld bij een soepele overgang. Aan twee zusters kan zonder probleem hun erfdeel in contanten worden uitbetaald. Maar “Herhaaldelijk doet de dood [...] plannen te niet”.²⁴

²¹ VaS 297-98

²² Mededelingen nr 21-23 (1991-1992)

²³ *Drie eeuwen verf* 95, 112

²⁴ *Drie eeuwen verf* 102-105

²⁵ *Drie eeuwen verf* 93

Een andere oorzaak van uiteenvallen van een bedrijf is onmin tussen twee broers: “Tussen de broers plaatste zich een zakengeheim”.²⁵

In de familiechroniek *Vis a Saandyk* komen we nog weer andere verstoorders van de rustige bedrijfsopvolging tegen. Cornelis Jacob Vis, geboren 1854, zou niet hebben kunnen opvolgen. Hij is niet in het buitenland gevormd. Dirk schrijft dit toe aan een zeer ernstige mate van bijziendheid.²⁶

En dan de energieke Jacob Pieter Vis. Hij lijkt een ideale bedrijfsopvolger. U heeft hem leren kennen in de causerie van dhr. Seijer Troost. Deze Kopiet was, ook weer op 16-jarige leeftijd, op kantoor van vader ingezet. De firma produceert vernis, verf en lak. Maar volgens het familieverhaal was het met Jacob Pieter op kantoor geen succes. Hij was namelijk kleurenblind.²⁷

Twaalf jaar later start hij zijn avontuur met raffinage van wit zout dat een leven lang zou duren.

We hebben een aantal risicofactoren gezien voor de continuïteit van een familiebedrijf: de dood, broederlijke onmin, slechte ogen, kleurenblindheid inbegrepen. Die reeks van risicofactoren is in principe oneindig. Als laatste komen we tegen: muzikale aanleg. Jacob Vis Jansz. is geboren in 1828. Hij kreeg vioolles op instrumenten die reeds lang in de familie waren en die na zijn tijd altijd in de familie zijn gebleven. Hij mocht ook zoveel hij wilde naar concerten in Amsterdam. De jongen zei er “meener” tegen de lakeien die hij hoorde te negeren. Zijn vader dwong hem van beroepsmatige vioolstudie af te zien - ook in muzikaliteit dien je maat te houden - en zo waar: hij schikte zich. Dirk vertelt dat Jacob Vis Jansz. op latere leeftijd mensenschuw was. En dan dat treurige zinnetje: “Het vioolspel bleef zijn troost in zorgen en armoede”.²⁸

Hier laten we zelf ook even de juiste maat voor wat die is en springen van de genealogie naar de frivoliteit van de belletristiek. Want vioolspel in een koopmanswoning, het doet onweerstaanbaar denken aan de beroemde roman over bedrijfsopvolging: Thomas Mann en zijn *Buddenbrooks*, uit 1901. Al in de ondertitel maakt hij de lezer duidelijk waar het om gaat: *verval van een familie*. Een handelshuis is in twee generaties tot grote bloei gebracht. De hoofdpersoon in de derde generatie neemt zijn plichten waar, voor de firma, voor de familie en als lid van de senaat van zijn woonplaats, onmiskenbaar de vrije Hanzestad Lübeck. Hij doet dat pijnlijk nauwgezet, tot en

²⁶ VaS 241

²⁷ Seijer Troost, *Koninklijk zout. Ontstaan en groei van Zout en Basis Chemie in de twintigste eeuw* (Zutphen 2007) 21; VaS 250.

²⁸ VaS 176

met het meermaal daags aantrekken van een fris overhemd. Hij trouwt met een rijke buitenlandse vrouw, die altijd viool speelt. Eigenlijk raakt zij maar één maal aan het gewone aardse bestaan van ons stervelingen, en dat is als ze haar eerste en enige kind op de wereld zet. Deze zoon Hanno houdt van toneel en van musiceren en sterft op exact de leeftijd die we al vaker hebben genoemd als de start van het maatschappelijk bestaan: 16 jaar. Zijn vader is al twee jaar eerder bezwiken aan alles wat hij te dragen had en meer specifiek aan het trekken van een kies. In manlijke lijn resteert dan enkel nog de broer van de senator, die zich voornamelijk verdienstelijk gemaakt had met het poppentheater van de kleine Hanno. De lezer realiseert zich plotsklaps vol verbazing: er is niemand meer over. Het hele zorgvuldig opgebouwde decor van de roman stort in. De firma wordt geliquideerd en de rijke vrouw vertrekt weer naar waar ze vandaan kwam. Einde verhaal.

Thomas Mann wist waar hij het over had. Zelf was hij in Lübeck derde generatie van een veel ouder handelsgeslacht. Zijn vader was graanhandelaar en succesvol investeerder. Toen Thomas vier jaar was schreef vader in zijn testament te hopen dat een van de zonen het bedrijf zou voortzetten. Maar toen Thomas zestien was, kwam er een nieuw testament en daarin stond de opdracht tot liquidatie. Dat gebeurde ook werkelijk enkele maanden later, na zijn vaders overlijden. Met zulke biografische stof schreef Thomas, amper 20 jaar oud, zijn beroemde roman. Thuis las hij de hoofdstukken voor en iedereen lag dubbel. Hoe kan dat bij zo'n stofbehandeling? Het boek getuigt overal van grote liefde voor zijn geboortestad. De thematiek is evident serieus maar toch bovenal komisch. Thomas Mann tooit zijn hoofdpersonen met rare hoogstpersoonlijke frases en meer nog met malle fratsen. Door de pijnlijke combinatie van persoonlijkheden – twee broers, een echtbaar, vader en zoon – is het verval bijna tastbaar maar het is ook hilarisch neergezet in de categorie van dik hout zaagt men planken. Het aantal manlijke nazaten loopt namelijk bij elke nieuwe generatie gestaag terug. De generaties worden ook steeds korter. De stamhouder van de eerste generatie bereikt een eerbiedwaardige leeftijd, en daarna gaat het van 55 naar 49 en tot slot de kleine Hanno zoals gezegd: 16 jaar. En dan, ja wat anders, dan houdt het gewoon op. *Buddenbrooks* is geen aanval op de familieverhoudingen, het is een roman. Thomas Mann is met deze bijna doortrapte opzet van onontkoombaar verval het tegendeel van de al genoemde economisch historicus Doreen Arnoldus. Zij heeft een proefschrift geschreven rond de vraag wat het betekende

dat veel Zaanse bedrijven zo lang familiebedrijven bleven. Het gaat dan weer om continuïteit over de generaties heen, het verwerven van voldoende kapitaal en een juiste strategie. Het opvolgingsprobleem werd vaak opgelost door het stichten van firma's met broers, ooms en neven als partners. Waar staat nu Dirk Vis tussen deze twee uitersten?

Ook in *Vis a Saandyk* treffen we een aantal succesvolle bedrijfsopvolgingen. Ik zal het kort houden. Cornelis Vis start in 1830 een houtzagerij. Hij is dan 18 jaar oud. Negentien jaar later komt de volgende generatie het kantoor binnen, Jacob, uiteraard zestien jaar oud. Vader en zoon wachten de dood niet af en weer 17 jaar later, in 1866, volgt deze Jacob op. Elf jaar later, in 1877, verschijnt de derde generatie op kantoor. Jawel, 16 jaar oud. En dan in 1908 de vierde generatie, Jacob II. Hij overlijdt in 1928, veertig jaar oud. Hij is getrouwd maar er zijn geen kinderen. En dus volgt de liquidatie van de gerenommeerde houthandel, na net geen honderd jaar.²⁹

Hier weer een nieuwe spelbreker: kinderloosheid. Nog korter zal ik zijn over het lakbedrijf van Jacob Vis Pzn. Dit heeft wel zijn eeuwfeest kunnen vieren, in 1956 en heeft daarna nog bijna 20 jaar bestaan. De naam Vis is dan wel al dertig jaar verdwenen uit de directie.³⁰ Het past keurig in de schema's van de economisch historicus.

Maar dan is er Eelco Martinus Vis, van wie het portret al is genoemd, de gentleman die zich overal kon presenteren.³¹

Na een basisopleiding komt hij bij vader op kantoor, daarna twee jaar bij zijn oudste broer in Amsterdam, en dan doet hij ervaring op in Antwerpen en in Londen. Maar Amerika lokt. 21 jaar oud zit hij op het zeilschip met bestemming New York: "Ik was dan alleen ... een vreemd gevoel, alles wat me lief is en iedereen die ik ken voor zoo langen tijd adieu gezegd te hebben". Twee weken later komt de loods aan boord. De zee was spiegervlak, "zoo vlak als men de Zaan slechts zelden ziet". Alles was op welslagen gericht, maar hij is in het land van belofte niet geslaagd. Nauwgezet analyseert Dirk de verkeerde inschattingen van de jongeman, vooral waar het gaat om het aannemen van goede raad, iets waar zijn vader hem bij zijn vertrek nog nadrukkelijk voor gewaarschuwd had: kijk toch naar je broer Jan! Maar helaas, "De taai vasthoudendheid van de typische zakenman, op elk niveau een voorwaarde voor succes, was hem niet in die mate eigen als zijn broers".

Eelco was een hartstochtelijk verzamelaar en een geboren collectionneur. Hij bracht een unieke verzameling Indische

²⁹ *VaS* 296-300

³⁰ *VaS* 226

³¹ *VaS* 269-75

directiekamer van Eelco Martinus Vis

wapens tot stand. Zijn collectie Hollandse tegels overtrof alles in omvang en kwaliteit en is nog altijd een begrip. Hij was niet vermogend genoeg om zijn hartstocht zonder problemen te kunnen bevredigen, om zijn verzamelingen bijeen te houden en te presenteren. En dan vat Dirk Vis de situatie nog eens samen: “De zorg, door anderen wellicht aan hun boekhouding besteed, is hier op iets anders gericht, en misschien zou het voor E.M. Vis’ levensgeluk gunstig zijn geweest wanneer zijn opleiding en vorming meer esthetisch-museaal dan kaufmännisch gericht was geweest”.

Dirk Vis schrijft wel vaker over neergang. Hij zegt dat in het materiaal over de ongelukkige weduwe en fabrikant Maartje Kuyper-Vis een roman schuil gaat.³²

Thomas Mann zou zich voor romanstof eerder op Eelco, de gentleman-verzamelaar hebben gestort. Vanwege dit laatste citaat, maar vooral ook vanwege zijn werkkamer. Terug uit Amerika werd Eelco directeur van een niet nader omschreven algemeen informatiebureau ‘Credit Reform’. Aan de wanden

van zijn directiekamer hing hij een deel van zijn enorme wapencollectie. Ze zijn op een foto te zien, tot in de schoorsteenmantel toe. En uitgerekend deze foto gebruikte Eelco als groet aan zijn relaties. Dirk Vis wijdt aan Eelco Vis 12 kolommen tekst. De sterondernemer Jacob Pieter (van het zout) krijgt er 22. Zijn broer Jan Marinus, de ondernemer-dichter krijgt er 10. Succes is duidelijk niet het enige criterium. Dat blijkt ook uit zijn voorwoord: “biografieën van grote figuren met een succesvolle carrière wekken de indruk dat het ware leven behoort uit te lopen op een bekroning en erkenning van verdiensten. Dat het eigen leven met zijn teleurstellingen en tegenslagen daarbij dan meestal ongunstig afsteekt lijkt onbillijk. Men verdiepe zich in een familiegeschiedenis, welke dan ook [...] om van deze waan te worden genezen. *Vis a Saandyk* biedt in zijn bonte afwisseling van veel trouwe toewijding en voorspoed met leed en tegenslag het tafereel zoals zich dat algemeen vertoonde”.³³

Samenvattend zou ik willen zeggen: *Vis a Saandyk* heeft dankzij de opzet als familiechroniek een open oog voor

³² VaS 188

³³ VaS viii

het individuele, voor de menselijke factor, op de manier van Thomas Mann. Maar het bevat explicieter dan *Buddenbrooks* ook de zakelijke factor: een aantal families in dezelfde woonplaats, met gelijke zakelijke ervaringen, een enkele maal ook de onderlinge verschaffing van kapitaal en ongenoemd maar ongetwijfeld ook aanwezig: het uitwisselen van strategieën, zoals de combinatie van koopmanschap en productie. En zoals de opvattingen over de juiste insteek op de belangen van zoons die in het bedrijf opvolgen en de belangen van de andere erfgenamen. Dit is het beeld van de familie bij Dirk Vis: het evenwicht tussen bedrijfsbelang en belang van de familieleden in financiële zin, het evenwicht ook tussen bedrijfsbelang en ieders individuele aanleg in meer intieme zin. Het draait niet per definitie om de soms indrukwekkende bedrijven. Ze zijn onderdeel van een bredere strategie, telkens weer een generatie zo goed mogelijk door het leven te helpen.

Wat kan van het beeld in *Vis a Saandyk* anno 2013 de betekenis zijn?

Hierover zal ik korter zijn dan over dit beeld zelf. We hoeven niet direct de figuur van Dirk Vis achter ons te laten. Voor hemzelf had zijn werk uiteraard ook persoonlijk betekenis en dat kunnen we als vertrekpunt nemen bij de vraag wat we er anno 2013 aan hebben. Laten we nog even terug gaan naar het schilderij van Frans Hals. Toen Dirk dit portret voor de eerste maal in reproductie onder ogen kreeg, “was die eerste kennismaking tegelijkertijd een herkenning. Want ik vroeg mij dadelijk af aan wie dit vertrouwde gezicht toch toebehoorde. Wie was deze man? Een moment had ik de gewaarwording alsof ik een modern mens, een tijdgenoot die ik goed kende of gekend had, uitgedost in de klederdracht van de zeventiende eeuw, ontmoette. Zijn kostuum leek daardoor iets komieks te hebben en niet bij hem te passen. Mijn onzekerheid duurde niet langer dan een paar seconden. De opheldering kwam snel en spontaan”. Rembrandt dus. Omdat het geen zelfportret was, vond Dirk hierin ook een volkomen ontspannen blik van de ogen die het zelfportret nooit kan geven. “Het was een ontmoeten van deze man zoals anderen, zoals zijn tijdgenoten hem hebben ontmoet”.³⁴

Wat we van deze twee citaten kunnen vasthouden, is dat Dirk Vis een eeuwen oud portretschilderij kon benaderen alsof het een tijdgenoot was, dat hij zich ook zozeer in het verleden verplaatste dat hij voor een ogenblik het idee kon hebben dat een bekend gezicht dat was van een tijdgenoot. Die houding doet me denken aan Simon Honig. Het is een dagelijkse en vertrouwde omgang met genera-

Frans Hals, portret van een schilder

ties die soms ver in de tijd achter ons liggen. Die houding tref je niet zo heel vaak in die mate. En zeker hoeft die houding niet te rekenen op een altijd even enthousiaste respons.

Ik vertelde u al dat Dirk Vis zijn boek opdroeg aan twee tantes. Als spin-off is naast het boek een omvangrijk familiearchief tot stand gebracht, in beheer van de Stichting familie Vis. In het boek steekt veel archiefwerk en kundige inschatting van notariële akten, maar voor Dirk blijft toch het levende erfgoed doorslaggevend. Bij het overlijden van Margaretha Kuyt-Vis in 1984 (Gree) schrijft hij over haar belangstelling voor de familiegeschiedenis, en terwijl hij zich als persoon en als auteur in *Vis a Saandyk* steeds op de achtergrond houdt, is er bij haar overlijden opeens een persoonlijke ontboezeming. “Het gemis van zo ingestelde personen dreigt fataal te worden voor de lust en inspiratie om verder voort te gaan [...] om op een of andere wijze ook voor jongere generaties de belangstelling voor het leerrijke verleden tot nieuw leven te wekken”.³⁵

U ziet, de tweede vraag die ik op tafel gelegd heb: “wat zegt dit beeld van de familie in *Vis a Saandyk* ons nu nog?” – die vraag hield Dirk Vis zelf ook bezig.

Drie maanden later ziet Dirk de toekomst weer zonniger in, dankzij de reacties die hij kreeg op zijn *cri de coeur*. Hij zegt gesterkt te zijn in zijn overtuiging “dat er wel degelijk nog mensen zijn die het van belang vinden voor de

³⁴ Rembrandt en Geertje Dirx. *De identiteit van Frans Hals' portret van een schilder en de vrouw van de kunstenaar* (Haarlem 1965) 9-10; 17-18

³⁵ *Mededelingen* II (maart 1984) 89

toekomst dat waardevolle gegevens uit het leven van het voorgeslacht worden vastgelegd en doorgegeven.³⁶

Is het nu een kwestie van wisselende stemming? Ik meen van niet want Dirk heeft in zijn uitspraken van drie maanden voordien een observatie gedaan die dieper gaat dan dat. Hij zegt namelijk dat de vijfde generatie afstamelingen van Jacob Vis en Aaltje van Bergen de grootste belangstelling heeft voor het verleden van de familie. Daar moet wel wat van kloppen want Jaap Kuijt behoort tot die generatie, overigens als laatst levende uit een groep van 123. Ik neem aan dat Dirk er soms ook de vierde of de zesde generatie toe rekent, want dat zijn vaak leeftijdsgenoten. Hoe dan ook, kenmerkend is dat zij allen herinneringen bewaarden aan Zaanstreek. Hun grootvaders vormden als neven nog een vertrouwde groep. Hier blijkt: het vertrek uit de Zaanstreek is voor hem een essentieel element. Dirk zelf is niet geboren maar wel getogen in de Zaanstreek. Hij kwam in Nederhorst den Berg ter wereld, waar zijn vader toen huisarts was. Maar hij was misschien nog niet één jaar oud toen het gezin naar Westzaan vertrok waar zijn vader een huisartsenpraktijk kon overnemen. De band met de Zaan is voor Dirk dus hecht, maar komt niet voort uit een ononderbroken historische situatie.

Maar bij samenhang binnen de familie Vis ging het om meer dan vertrouwdeheid op basis van het wonen in dezelfde omgeving. Kapitaal en bedrijfsstrategie zijn deel van het verhaal. Dirk Vis zou het daar vast mee eens zijn geweest. Mijn voorbeelden heb ik immers ontleend aan zijn boek. Hij signaleert in 1984 ook: die samenhang is voor jongere generaties verloren gegaan. Heb ik het goed, dan is daar in de bijna 30 jaar na 1984 geen verandering gekomen. In ieder geval is het functionele verband rond die familiebedrijven anno nu iets uit de voltooid verleden tijd. Wat blijft over, bij een generatie die qua kennis van de eigen familie soms blanco begint? Historica en journaliste Ileen Montijn publiceerde onlangs een onderhoudend boek *Hoog geboren* over 250 jaar Nederlandse adel.³⁷

Dankzij haar ben ik op het internet op een grappige hyve-pagina terecht gekomen: Goldman hyve, opgericht in 2006. Goldman is een heel eenvoudige familie (huis-knecht in Duitsland) die omstreeks 1800 pijlsnel bestuurlijke carrière maakt in Indië, en beloond werd met verheffing in de adel in 1838. En nu hoe de jongere generatie omgaat met het familieverleden: hoi ik ben susan goldman. vroeger vond ik goldman maar een rare naam. iedereen zei tegen me: golgman of goldvrouw of golgeman. iedereen (BIJNA iedereen)

sprak het verkeerd uit! maar nadat mijn vader had gezegd dat ik van adel was vond ik het te gek!wat vind jij van de naam: goldman? leuk, raar of stom? super veel groetjes van susan goldman.

Vroeger telden de oudste generaties als de voornaamste.³⁸

Maar U ziet, hier wordt nogal van het heden naar het verleden gekeken. Dat noemen we de erfgoedbenadering. Je bent dan bijvoorbeeld zelf niet de 18de generatie Vis, nee je bent de eerste en hoe verder je in de tijd terug gaat, hoe meer generaties je vindt, tot de achttiende aan toe. De overtuiging van Dirk Vis, dat in het blauwe boekje (deel 76) de geslachten Vis I en Vis II in feite één familie vormen, is bij zo'n insteek op het verleden niet de eerste preoccupatie. Erfgoed is immers iets anders dan historie. Maar ook via het eigen ik komt het verleden toch ook in beeld. Op die gezellige hyve-pagina staat wél een complete stamboom. Beheerder van de hyve-pagina is jonkheer Frank Goldman en als toelichting op die web-pagina geeft hij: "tja, een soort online-reünie zullen we maar zeggen." En inderdaad, er wordt gezellig gepraat.

Ik zie dat er twee plaatjes zijn van het familiewapen. De een wat ouder dan de ander, maar wat ook het geval is dat ze elkaars spiegelbeeld zijn. Welk van de twee is de goede?

dat verschild per familie volgens mij...bij mij zou er een zwaard bij aanwezig moeten zijn.. tenminsten dat dacht ik..... ben dat rode boekje kwijt [...]

Wat houdt dat eigenlijk in, een familie wapen? heb je er wat aan of zit er een betekenis achter? of is het gewoon leuk? volgens mij hadden we wel zo'n ding maar dat is toen weggegaan of kwijt ofzo geen idee.

Erwin

Misschien is het leuk als we allemaal even laten weten waar we staan in het adels boek. Op deze manier weten we dan zeker dat we familie zijn en kunnen we makkelijk opzoeken wie wie is!

Selina

Hallo Erwin en Jeroen..Ik heb jullie al gevonden in het adelsboekje..Erwin geb. 's-gravenhage 28 dec. 1981 en jeroen christiaan goldman geb. epsom (surrey) 29 mei 1979.. als het goed is zijn we wel familie..maar dan gewoon van een andere tak..

hai Selina, die van mij klopt idd! Ik wilde ook nog wat andere opzoeken maar ik ben mijn boekje kwijt hehe ik

³⁶ *Mededelingen* 12 (juni 1984) 97

³⁷ Ileen Montijn, *Hoog geboren. 250 jaar adellijk leven in Nederland* (Amsterdam enz. 2012)

³⁸ Montijn 80

wilde onder andere jou opzoeken. Ook wel leuk dat er weer een paar christaans zijn. Iedereen in onze fam. heet johan of christiaan of karel of allemaal aan elkaar en door elkaar! Weet jij hoe je aan zo'n nieuw boekje komt?

Tot slot

Kan een boek fungeren als substituut voor een verdwenen stamhuis? Zo te horen lukt dat zelfs met het rode boekje, waarin toch echt niets anders staat dan kale genealogie. Wat heeft Dirk Vis dan goed gezorgd voor de achttiende en negentiende generatie. Ik zal u nu niet meer gaan ver-

³⁹ *VaS* 318

tellen over de theatersferen rond het duo Martinus Vis en Roosje Bouwmeester. Er is ook nog wat met zeemanscarrières en met luchtschepen. En het radioschip Veronica, bekend van zijn hitparade, de top-veertig.³⁹

Dit zendschip, oorspronkelijk een trawler, werd in 1964 omgebouwd door uw familieleden van de Zaanlandsche scheepsbouw Maatschappij. Het eerste popstation van Nederland is wel een passend einde voor mijn verhaal. Want Radio Veronica - daar zat pas muziek in.

Jaap Kerkhoven

De Familie Ingenegeren

In deel I huwt Cornelia Maria (Neeltje) Vis (1864-1924) op 20 augustus 1885 met Antonie Ingenegeren (1862-1933), zoon van Antonie sr., oprichter van Begraffenisfonds "Let op Uw Einde", dat zal uitgroeien tot N.V. Levensverzekering Maatschappij Utrecht, later AMEV en Fortis. Zij krijgen twee zonen Jacob (Jaap, 1887-1912) en Antonie Cornelis (Toon, 1889-1956). Antonie is houthandelaar te Tiel, maar vertrekt in 1893 met zijn gezin naar Nederlands-Indië. De beloofde titel van Deel II: Van Tji-teun tot Wim Kan moest worden gewijzigd in verband met de lengte van de artikelen. De relatie met Wim Kan en het ABC cabaret komt in een later deel aan de orde.

Deel II: Van tabak, thee, kina en beton

Antonie begint zijn nieuwe bestaan in een administratieve functie bij een koffie- en tabaksplantage te Soembersari op Oost-Java. Daarna wordt hij onder-administrateur bij de Internationale Crediet- en Handelsvereniging te Soerabaja op de tabaksonderneming Gambirono te Petong bij Djember. Hier wordt op 29 april 1896 hun derde zoon Albert Martinus (Joop) geboren. Medio 1898 is Antonie administrateur van een tabaksplantage van de Arnhemse Tabaksconcentratie te Pengarang.

Een paar maanden voor deze benoeming waren beide zonen Jaap en Toon – 10 en 8 jaar oud – op 23 februari 1898 onder escorte van een bevriend echtpaar per S.S. Prinses Sophie van Tandjong Priok – de haven van Bata-

via – naar Nederland vertrokken om aldaar hun verdere scholing te volgen. Na de middelbare school in Kampen ging zowel Jaap als Toon in Delft civiele techniek studeren. Zij waren van plan tezamen een ingenieursbureau op te richten.

Na zo'n 18 jaar verruult Antonie de tabak voor de Preanger-cultures op West-Java. In 1912 wordt hij benoemd tot administrateur van de nog maar kort geleden opgerichte NV Cultuur Mij. Tjigoleg te Malangbong ten oosten van Bandoeng. Deze theeplantage moet nog geheel worden ontgonnen en aangeplant.

Aangetrouwde neef Ko Kuyt (Jacob Gerhard), die een bezoek brengt aan Neeltje en Antonie, schrijft uit Tjigoleg een enthousiaste brief aan Kees Vis in Zaandijk. De welgemeende gelukwensen voor diens verjaardag vallen in het niet bij de lovende woorden over de ontvangst. *"Ik ben enkele dagen bij A. en Né gelogeerd en heb hier heerlijke dagen. Né is een puike gastvrouw en Anton een even goede gastheer en ik vind het prettig dat en Anton en Né het hier zoo naar hun zin hebben. Anton gaat geheel op in zijn werk en ik als planter bewonder hem als ik na ga wat of hij in zoo korten tijd tot stand heeft gebracht en alles staat even frisch. Tjigoleg wordt bepaald een mooie thee onderneming."*

Jaap is inmiddels afgestudeerd en verloofd met de 20-jarige Mien (Hermine Doyette) van Tongeren, die hij nog kende van zijn schooltijd in Kampen. De jonge civiel-ingenieur verkast naar Indië en treedt medio 1912 in dienst

Jaap Ingenegeeren met zijn verloofde Mien van Tongeren in 1912 vlak voor zijn vertrek naar Indië.

van de Semarang Joana Stoomtram Maatschappij. Ondanks zijn gebrek aan ervaring stellen zijn superieuren al meteen een groot vertrouwen in hem. In november – vier maanden na zijn indiensttreding – krijgt hij tot zijn grote blijdschap te horen, dat hij het volgend jaar april zal worden overgeplaatst naar Koedoes (ruim 50 kilometer ten noordoosten van Semarang), waar hij een “groot werk van een ½ miljoen” onder zijn directie zal krijgen. In diezelfde maand zal ook zijn aanstaande bruid Mien per M.S. Oranje arriveren in Batavia. Het huwelijk van Jaap en Mien staat gepland voor mei.

Begin december is Jaap herstellende van malaria en voelt zich uitstekend, totdat hij op 8 december plotseling doodziek met buikpijn in zijn pension op bed ligt. Neeltje en Antonie krijgen een telegram met de onheilstijding en het dringende verzoek onmiddellijk te komen. Zij vertrekken met de eerst volgende trein en arriveren na een dag reizen ‘s avonds in het pension. Jaap heeft tot driemaal toe een darmbloeding gehad en de dokter vreest het ergste. De volgende ochtend wordt hij per ziekenwagen naar het ziekenhuis getransporteerd. Twee verpleegsters zitten binnenin bij Jaap, Antonie loopt naast de wagen en Neeltje volgt in een rijtuig.

In eerste instantie denken de doktoren aan tyfus of dysenterie, maar bloedonderzoek kan deze diagnose niet bevestigen. Het is een zeer ernstige (blinde)darmontsteking – zo vermoedt men nu – en hij wordt meteen geopereerd. De artsen blijven echter somber gestemd.

Antonie vertrekt op 14 december weer naar Tjigolek, omdat hij zijn onderneming en de 800 inlandse werknemers niet langer alleen wil laten. Wonder boven wonder herstelt Jaap – tegen alle verwachtingen in – langzaam maar zeker. Neeltje wijkt niet van zijn zijde, totdat zij vlak voor Kerstmis wordt geveld door een zware angina. “Met zweren op de amandelen”, zoals zij later schrijft.

Jaap bezoeken is nu niet alleen onmogelijk, maar ook me-

disch ongewenst. Zij houdt contact met hem via de telefoon. Op 28 december voelt zij zich weer goed genoeg om naar hem toe te gaan. Er wordt in ontspannen sfeer gesproken over het aanstaande ontslag van Jaap uit het ziekenhuis en zijn logeerpartij in de ouderlijke woning. Hij verheugt zich op de koelte van de bergen, eindelijk even weg uit het snikhete Semarang. Neeltje neemt afscheid, tegen de gewoonte in, zonder te zoenen. “Voor de zekerheid”.

Thuisgekomen stort zij in van alle spanningen. Mede door hoge koorts is zij niet alleen paniekerig, maar krijgt ook een akelig, onbestemd voorgevoel. Zij is de volgende dag niet in staat op ziekenbezoek te gaan.

De dokter bezoekt Jaap op 30 december om 11 uur ‘s morgens en treft hem vrolijk en in goede conditie aan. Jaap eet met smaak zijn lunch bestaande uit gehakt met puree en abrikozen. Enige tijd later kermt hij opeens van helse pijn in zijn buik en raakt snel buiten bewustzijn. Neeltje is inmiddels gewaarschuwd en zij spoedt zich per rijtuig naar het ziekenhuis. Jaap is dan al stervende en niet meer aanspreekbaar. Dan hoort Neeltje tweemaal een diepe snik, Jaap is niet meer. Als dit uiteindelijk tot haar doordringt, valt zij flauw. Uit voorzorg houdt men haar de rest van de dag en de nacht in het ziekenhuis.

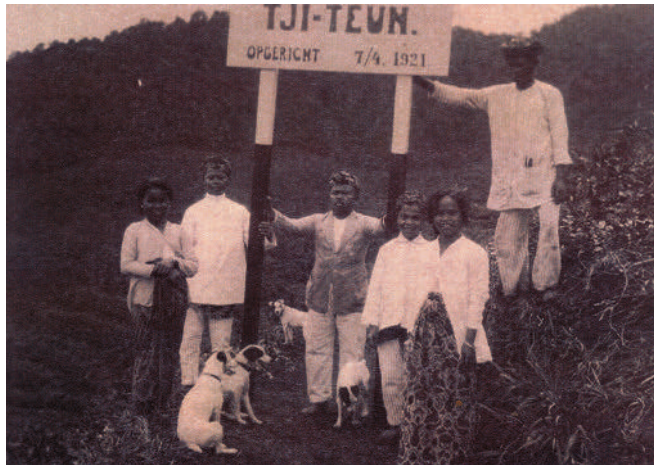
De volgende dag, oudejaarsdag 1912, wordt Jaap – 25 jaar jong – ‘s middags om half zes begraven met aan zijn graf zijn moeder als enige familielid. Jaap’s directe chef, de heer Wins, moet haar ondersteunen.

Antonie ontvangt de doodstijding per telegram pas 24 uur later en komt door aardverschuivingen op de spoorlijn pas 3 januari in Semarang aan. Met Neeltje bezoekt hij het graf getooid met veel bloemen en minstens twaalf kransen van directie, vrienden en kennissen. De doodsoorzaak blijft een raadsel. Jaap is – achteraf redenerend – hoogstwaarschijnlijk overleden aan *malaria tropica*, de meest voorkomende en de ernstigste vorm, die zonder tijdige onderkenning en behandeling vaak binnen enkele weken een dodelijke afloop kent.

Het huis van Neeltje (links) en Antonie (ze van rechts) gefotografeerd in de beginperiode op Oost-Java behoeft enig onderhoud.

In 1921 begint Antonie in Tjiawi – op korte afstand van Tjigolek – voor dezelfde maatschappij een nieuwe kina-onderneming: de N.V. Cultuur Mij. Tji-teun (Teun naar Toon van Antonie). Neeltje, die de laatste jaren kampt met haar gezondheid, overlijdt korte tijd later in dat zelfde jaar op 21 mei in Bandoeng. Haar nalatenschap

Huispersoneel poseert bij het nog te plaatsen naambord van de nieuwe kinaplantage Tji-teun.

omvat de helft van alle bezittingen, welke bestaan uit: aandelen Tji-teun, effecten in Nederland, bank- en girorekeningen, inventaris woonhuis en een koestal met 4 koeien, 1 stier, 4 vaarzen, 1 kalf, alsmede 2 paarden. Totale waarde f 66.972,12 Indische courant. Tegenwoordig zou dat bedrag zo'n half miljoen euro waard zijn.

Per 1 oktober 1925 – Antonie is dan 63 – wordt hem eervol ontslag verleend als administrateur. Hij vertrekt – ongetwijfeld met bedroefd gemoed door het verlies van zijn Neeltje – naar Nederland en slijt zijn laatste jaren in Apeldoorn. Het geërfde en zelf vergaarde kapitaal jaagt Antonie er in zijn geheel doorheen. Hij overlijdt op 2 oktober 1933 en laat vele schulden na.

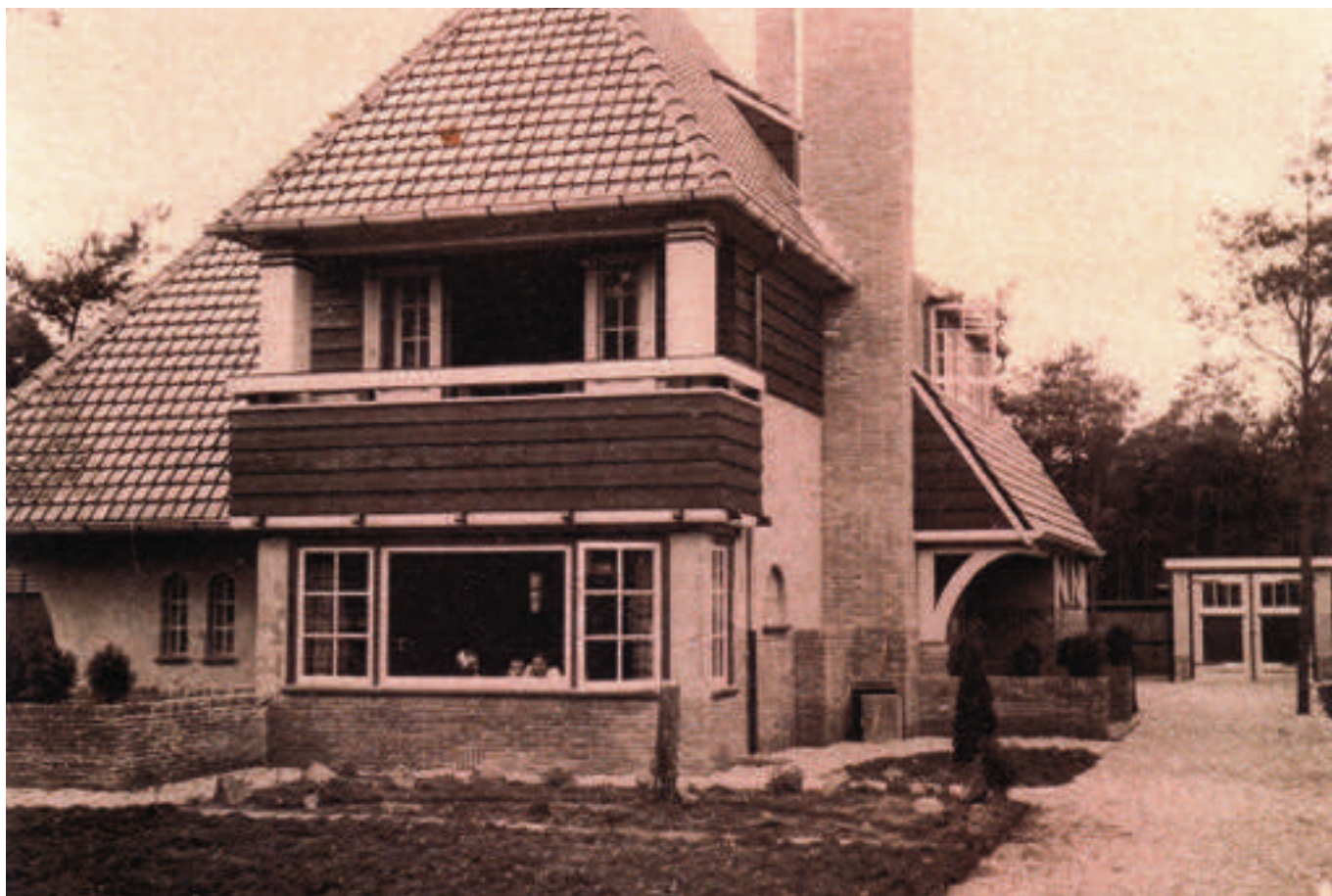
Toos en Toon (staand 7e en 8e van links) met de gasten op hun bruiloft in Hotel Mastbosch te Breda.

Zoon Toon, eveneens werkzaam als civiel-ingenieur in Indië, voelde de morele plicht – hoewel hij daartoe juridisch niet was verplicht – de schuldeisers van zijn vader tegemoet te komen en geen van hen onbetaald te laten. Toon had in 1914 zijn studie afgerond en trouwde drie weken na de diploma-uitreiking op 28 juli in Princen-

Uit Het Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië van 30 augustus 1923.

hage bij Breda met Catharina Maria Huber. Hij kende haar al sinds zijn prille jeugd in Djember, waar Toos, zoals zij werd genoemd, op 22 september 1891 het levenslicht zag. Zij was de dochter van de 28-jarige Alexander Jan Huber, “geëmployeerde op de tabaksonderneming Djember” en de 17-jarige “inlandsche vrouw zonder beroep” Djemijah. Op 30 april 1892 verklaarde Huber ten overstaan van de ambtenaar van de burgerlijke stand te Djember “zich te erkennen voor den vader van bedoeld kind”, met toestemming van Djemijah, die “na voorlezing en voorhouding in de maleische taal verklaarde niet te kunnen ondertekenen zulks niet geleerd hebbende”.

De fraaie villa aan de Lorentzlaan 149 in Zeist, die Toon liet bouwen in 1935.

Op 18 oktober 1914 kwam het jonge stel aan in de Oost, waar Toon te Serang werd benoemd tot aspirant-ingenieur en later in Bandoeng tot ingenieur der derde klasse bij de Dienst Waterstaat en 's Lands B.O.W. (Burgerlijke Openbare Werken). Drie jaar later volgde de aanstelling tot Ingenieur-Vertegenwoordiger bij de Hollandsche Beton Maatschappij N.V. in Batavia en Bandoeng. In deze periode heeft hij een indrukwekkende lijst werken tot stand gebracht, waaronder kantoren, bruggen, fabrieken en woonhuizen.

Inmiddels sukelt Toos met gezondheidsproblemen. Zij voelt zich niet senang en de conclusie luidt, dat zij niet goed tegen het tropische klimaat kan. Toon benut in 1934 het reguliere verlof naar Europa om in Nederland een passende betrekking te zoeken. En een huis voor het gezin met inmiddels twee bijna volwassen kinderen: zoon Pieter (Antonie Hendrik Edo Albert Jan, geboren 3 september 1915 te Bandoeng, overleden 6 oktober 1986 te Zeist) en dochter Pam (Cornelia Catharina Pamela, geboren 20 november 1917 te Batavia en overleden 12 juni 2008 te Eindhoven). Het huis vinden lukt vlot, de baan vooralsnog niet. Toon

koopt voor 4000 gulden een perceel van 10.000 m² aan de bosrand in Zeist, waar hij voor nog eens 7000 gulden een prachtige villa laat bouwen, die op 16 april 1935 gereed is. Hij vraagt en krijgt in dat zelfde jaar eervol ontslag. Er breken nu spannende tijden aan. Voor de familie, die gewend is aan een luxueuze levensstijl, dreigen al ras financiële problemen als Toon niet snel werk vindt. In "Deel III: Van jongensdroom tot Jappenkamp" leest u meer over het wel en wee van het gezin Ingenegeren.

Peter Ingenegeren

(CVIaccaa Genealogische staat van Jacob Vis)

Geraadpleegde bronnen: Geschiedenis van de families Ingenegeren, Ingeneger en Ingeneeger, Bussum 2003-2011, Edo J.R. Ingenegeren; Vis a Saandijk, Kroniek van een Zaans geslacht, Zaandijk 1974, D. Vis, Jacob Vis JCz; Krantenarchief Koninklijke Bibliotheek te Den Haag; Archieven: Jb. Kuyt, Heiloo; Collectief Geheugen Familie Ingenegeren, Peter Ingenegeren, Riethoven-Waliek.

Deze Ansicht stuurde Toon op 29 december 1928 uit Sankt Moritz met nieuwjaarswensen naar zijn oom en tante, de familie J.C. Vis-Honig in Zaandijk. V.l.n.r. Henk Boekenoogen (CVIIBad, ook daar op vakantie), Toon, Pam, Toos en Pieter.

Donatie 2013

Donateurs die hun donatie over 2013 nog niet hebben betaald worden verzocht deze alsnog te voldoen op bankrekeningnummer 3220631 t.n.v. Stichting Familie Vis van Zaandijk te Heiloo.

Voor betalingen uit het buitenland dient u gebruik te maken van de volgende gegevens:

BIC PSTBNL21 IBAN NL 75PSTB0003220631.

Voor degenen die er de voorkeur aan geven de betaling per acceptgiro te voldoen, worden verzocht dit kenbaar te maken aan de penningmeester J.Kuyt, Oudburgerlaan 63 1852 KN Heiloo, tel. 072-5331022

mutaties genealogische staat.

CIVaabaca Pieter Cornelis Vis (geb. 7 augustus 1974) trouwt met Lisanne Boer (geb. 10 januari 1980) op 29 september 2012

CIVaabaca Ebelien Johanna Vis, geboren op 30 januari 2013

CVIIBaab Hendrika van Hoytema-Duyvis, overleden 26 januari 2013

CIVddcb Gerardina C.J. Jonker, overleden 6 april 2013

Secretariaat: Gerlag Vis, Langeland 41, 1602 KC Enkhuizen, g.j.vis@quicknet.nl
 Redactie: Anna M. Gosman-Vis, Hopklaver 29, 3069 DB Rotterdam
 Laurens Vis Jzn. Laan van Hoogwolde 6, 2243 CA Wassenaar, tel 070-5118797, l.vis@visarchitecten.nl